

FIGYELŐ

Ablak az európai kultúra felé

A Szerb Matica és a Letopisz alapításának százhuszonötödik évfordulójára írta Zsiván Miliszláv

A régi szerb kultúra építményének homlokzata teljesen a görög és bizánci, s ezzel általában Kelet kultúrája felé fordult. Az új szerb kultúra építménye a XVII. század végén a török beözönlés szörnyű megvázkódásából megsemmisült régi kultúra romjain kezdett épülni és egészen a XVIII. század derekáig egy rés volt csak rajta kifelé — s ez Oroszország felé nyílt. Ahogyan pedig Szalonikiból és Konstantinápolyból jöttek az első népnevelők és tanítók, úgy érkeztek most Kievből és Moszkvából az újabbak. De éppen, ahogyan egykor, annyi század előtt, a keresztény fogalmakkal együtt, egyben a klasszikus, a hellén és a sokisten-hitű keleti-humanizmus megannyi eszméje is beözönlött életünkbe, úgy érkeztek most, az új kultúra építésein, a végtelen orosz földekről — a megmerevedett és maradi pravoszlávság dogmáival és tanításával együtt — a felvilágosodás korszakának új fogalmai is. Fél évszázadnál tovább harcolt a szerb társadalom azért, hogy kijusson abból a súlyos ellentmondásból, amelybe az orosz kultúrával kialakult történelmi kapcsolatok taszították: átvegye-e vagy elvesse, illetve, mit vegyen át és mit vessen el? A kivezető utat az ellentmondásokból a korszak megkerülhetetlen történelmi folyamata teremtette meg: a szerb polgárság az vette át, ami a polgári osztály terméke és vívmánya volt, tehát akkor haladást jelentett; a papság és az egykori egyházi hatóságok legszűkebb körének képviselői pedig éppen azokat az elavult fogalmakat vették át, mert számukra ez volt a hagyományos kapcsolat a multtal, a szerb egyház és a szerb állam nagyságával és hatalmával.

De bármilyen hatalmas tényező is volt az egyház a XVIII. század kultúréletében, nem az egyház, hanem a polgárság volt az a tényező, amelytől elsősorban függött a szerb kultúra új építményének felépülése. Ez a polgárság pedig az ausztriai viszonyok hatása alatt tudta és felfogta, hogy csak úgy juthat közvetlenebbi kapcsolatba az új idők kultúrájával, ha a szerb kultúra akkor még szerény falán új ablakot tör: ablakot a német kultúra felé. Az osztrák fennhatóság alatt álló országokba behatoltak Franciaországból és Angliából a felvilágosultság eszméi és a XVIII. században nagy szellemi forrongást támasztottak; ebből és az ország gazdasági és politikai fejlődése nyomán a szerb polgárság nagyon gyorsan felismerte, hogy sorsa annak a világnak a sorsával együtt alakul és kell, hogy alakuljon, amelyhez politikai és üzleti szálak fűzik; egyben felfogta azt is, hogy itt, a francia forradalomtól megrendült Nyugaton vannak az új tudományos felismerések éltető forrásai is. Innen van az, hogy a XVIII. század második felében és különösen a vége felé az általános

német kultúra egyre terjedő befolyása mindinkább és mind gyökeresebben kiszorítja az orosz kultúrát.

Ifjú polgárságunk kultúrszükséglete és az emberi igazságok és társadalmi törvények megismerésének csábító távlatai által felkeltett szellemi érdeklődés az a vonzóerő, amely a kor leginkább haladószellemű és legkimagaslóbb képviselőit nagy és keserves, de hálás és hasznos kirándulásokra csábította Európa nagy kultúrközpontjaiba; ez volt az az erő, amely megannyi kultúrképviselőnket elvezette nemcsak a kultúra és tudomány akkori forrásaihoz, hanem a rég elviharzott századok korához, egészen a kereszténység előtti római és görög kultúrához. Innen van az, hogy a XIX. század elején nagy érdeklődés nyilvánul meg nálunk nemcsak, mondjuk Karamzin orosz történettudós, vagy Schiller, a német költő iránt, hanem Pláto és Homérosz, Vergilius és Cicero iránt is. Akkora az érdeklődés a klasszikus irodalom iránt, hogy Doszitej már bevezeti nálunk Aesopus meséit, s 1805-ben megjelenik Plutarchosz, 1811-ben Cicero, 1817-ben Horátius és 1818-ban Ovidius első fordítása. Ez a klasszikus irodalom iránti nagy érdeklődés, noha orosz befolyás alatt keletkezett, kihatással volt arra is, hogy az akkori metropolita székhelyén megalakult a klasszikus képzettség egyik jelentős központja.

A Szerbszka Letopisz, ennek a műveltségben és politikailag már kialakult polgárságunknak a folyóirata volt hivatott arra, hogy hidat teremtsen népünk és az akkori társadalmunkra döntő befolyást gyakorló nagy kultúrák között. Ennek tudható be, hogy később — hiszen a folyóirat a szerb polgárság maradibb részének lapja volt — felütötte fejét az a tudatos törekvés, hogy a szerb-orosz kultúrkapcsolatokat erősítsék és szilárdá tegyék. Ebben az első időben a Letopisz nagyobbik részét a Karamzintól és Tapetól Gnyedicsig és Puskinig terjedő orosz kultúra és irodalom ismertetésének szentelték. Az akkori Letopisz ebben odáig ment, hogy eredetiben közölt orosz verseket, mert a szerkesztőség úgy vélte, hogy irodalmunk és az orosz irodalom fejlődése az egységesülés felé halad. De — és ez az új kultúr szemlélet jelentősége és jellegzetessége — a folyóirat már megjelenésekor programjába vette, hogy ne csak az orosz irodalommal törődjék, hanem az egyéb szláv irodalommal is. Népünk akkor kerül először tervszerű és rendszeres érintkezésbe, sőt egyáltalán először kerül érintkezésbe a csehek, szlovákok, lengyelek, bolgárok, s persze a horvátok és szlovének kultúrájával is. És ha a mai távlatból tekintünk a Letopisz százhuszonöt év előtti erőfeszítéseire, fel kell figyelniünk arra, hogy ez alapján véve hasznosan elősegítette kultúránk kifejlesztését, noha egyébként utópista és idealista, politikailag indokolatlan és naiv, maradi és elmaradott ábránd volt arról, hogy az orosz birodalom védőszárnyai alatt létrejöjjön a kulturális és politikai egység.

Karlócán volt a klasszikus irodalom ápolásának központja. Itt nevelkedett fel az a nemzedék, amely nemcsak a görög és latin irodalmat, hanem ennek az irodalomnak a nyelvét is jól ismerte. Ez olyan erős hatással volt irodalmunkra, hogy a klasszikus írók műveinek mintájára egész — álklasszikus — irodalom alakult ki. Már 1825-ben, tehát az első számokban megjelenik a Letopiszban Anakreon és Horátius Lukian Musicki fordításában, Vergilius Hadzsi-Szvetics fordításában, Seneca pedig Gyorgye Gyorgyevics fordításában. És ettől kezdve sorra jelentkezik Aesopus és Phedreus és Cicero (1826); Pláto és Cornelius Nepos (1827); s utóbb Sapho és Homérosz, Sallustus és Ovidius, Tibullus és Livius stb. az egyik egyszer-kétszer, másik háromszor, négyszer, sőt még többször is. Fordításaikat Lukián Musicki és Jován Hadzics-Milos Szvetics akkor ismert, tekintélyes írók készítették el, de fordított belőlük Magarasevics és Petár Demesics, s a kevésbé ismert Jeftimije Jovánovics, Vaszilije

Szubotics és más is. A Letopisz az első és egyetlen olyan folyóiratunk, amely ennyire ápolta a klasszikusirodalom kultúszát, s nagyjából ez is csak megjelenésének első negyedévszázadában.

Az orosz és klasszikus irodalom mellett a Letopisz a német irodalomnak szentelte a legnagyobb figyelmet. Sőt, nagyobb figyelmet szentelt a német irodalomnak, mint a klasszikusnak, néha még annál is nagyobbat, mint az oroszoknak, s mindenestre gondosabb volt a választéka. A Letopisz már 1825-ben közöl Herder, a híres és a szerbek számára különösen jelentős író műveiből (A nép hangja című gyűjteményében négy népdalunk, köztük a Goethe fordította Haszanagics is szerepei); továbbá Gessner, az akkor nagyra tartott, de nem túlságosan jelentős író és Schiller, a nagy költő műveiből is. Közölt kevésbé neves és majdnem értéktelen írók, mint Helti, Bürger, Opits írásaiból, de közölte a nagy Goethe, Lessing, a »német Voltaire« és a maga idejében befolyásos racionalista író, Gellert műveiből is. S ez nem csoda. A szerbek az orosz irodalomból csak megsejtették a felvilágosodás korának eszméit; közvetlenül és igazán megkapó erővel a német irodalomból és általa élük át ezeket az eszméket. Hadzsics-Szvetics itt is egyike a legszorgalmasabb fordítóknak, rendületlenül fordítgatja a Gessnert; Schillerből — olykor túlsokat is — fordítanak T. Pavlovics, V. Csikós, P. Demelics, V. Szubotics és mások. Fordítgatják a többi német író írásait is, viszont a Letopiszban szintén gyakran szereplő Gellert fordítója főként Jeftimije Jovánovics.

Ezt az irodalmat és ezeket az írókat ismertette meg olvasóközönségünkkel első folyóiratunk. Ebben bizonyos tervszerűség és rendszer nyilvánult meg, már amennyire az akkori viszonyok között egyáltalán szó lehetett arról, hogy azzal a tudattal kísérjék rendszeresen figyelemmel a külföldi irodalmat, hogy szükség van a kor kultúrvívmányainak széleskörű ismeretére. Ezért is kísérte meg, hogy más nagy európai népek nagy íróit is beplántálja kultúránkba, amennyire ezt az akkor még kevésbé fejlett kulturális viszonyaink engedték. S a nagyok megvalogatása nem is volt rossz. Már 1925-ben rábukkanunk a Letopiszban Voltairere — Konsztantin Pejicsics fordításában — s találkozunk vele később is; valamivel később, 1842-ben La Fontaine tűnik fel, Vaszilije Szubotics fordította. Az angol írók közül elsőnek — 1831-ben — Byron jelentkezik a Letopiszban, Petár Demelics fordításában, 1844-ben pedig közölték Edward Lytton Bulwer akkori angol regényírónak egy elbeszélését. Az olasz irodalomból 1838-ban Mansoni jelentkezik, s olaszból lefordítanak néhány klasszikus művet is.

S mindez az első időszakra, a Negyvennyolc előtti időre esik. A magyar irodalomról és kultúráról úgyszólván semmi sincs. Magyarországot csak a nemzeti-politikai perekkel kapcsolatban említik, ilyen perek bőségesen akadtak. Hiányosak a kapcsolatok — az orosz és német kivételével — az egyéb említett kultúrákkal is. E kapcsolatok olykor nem is közvetlenek, kerülő úton, német és orosz közvetítéssel jutunk hozzájuk. De első folyóiratunk értéke és jelentősége jóval nagyobb és nyilvánvalóbb, ha abból a szempontból tekintjük, hogy a folyóirat addig ismeretlen fogalom volt nálunk; e tekintetben a szomszédos népeknél sem éltek még hagyományok; értelmiségünk nem volt népes és a kevés iskolázott embert is ellenséges táborokra szakította a nyelv és helyesírás kérdésében vívott harc; s végül az általános politikai viszonyok sem kedveztek a kultúra felvirágzásának (a Szent Szövetség kora!), sőt lehetetlenné tették a haladószellemű és demokratikus eszmék terjesztését.

Kultúr építményünk a XVIII. század második és a XIX. század első felében rohamosan épült, s a Letopisz megindításával polgárságunk alakot nyitott rajta az európai kultúra felé.